

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС
Књ. LXIII
(2014)

INSTITUTE OF HISTORY

HISTORICAL REVIEW

Vol. LXIII
(2014)

Editorial board

JOVANKA KALIĆ, MIHAILO VOJVODIĆ
MARICA MALOVIĆ-ĐUKIĆ, SRĐAN KATIĆ,
ALEKSANDRA VULETIĆ, MILIĆ J. MILIĆEVIĆ,
LUBOMÍRA HAVLÍKOVÁ, ILIJA TODEV,
ANGELIKI KONSTANTAKOPOULOU,
KONSTANTIN NIKIFOROV

Editor-in-chief

Srđan Rudić, Ph.D.
Director of the Institute of History

BELGRADE
2014

ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ

ИСТОРИЈСКИ ЧАСОПИС

Књ. LXIII

(2014)

Редакциони одбор

ЈОВАНКА КАЛИЋ, МИХАИЛО ВОЈВОДИЋ,
МАРИЦА МАЛОВИЋ-ЂУКИЋ, СРЂАН КАТИЋ,
АЛЕКСАНДРА ВУЛЕТИЋ, МИЛИЋ Ј. МИЛИЋЕВИЋ
LUBOMÍRA HAVLÍKOVÁ, ИЛИЈА ТОДЕВ,
ANGELIKI KONSTANTAKOROULOU,
КОНСТАНТИН НИКИФОРОВ

Одговорни уредник

др Срђан Рудић
директор Историјског института

БЕОГРАД

2014

Овај број *Историјског часописа*
штампан је уз финансијску помоћ
Министарства просвете, науке и технолошког развоја
Владе Републике Србије

САДРЖАЈ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

- Бојан Новаковић
УЛОГА КОНСТАНТИНА VII ПОРФИРОГЕНИТА
У ОПИСУ ДАЛМАЦИЈЕ 9
- Александар Узелац
О СРПСКОЈ ПРИНЦЕЗИ И БУГАРСКОЈ ЦАРИЦИ АНИ
(ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ БРАКОВА КРАЉА МИЛУТИНА) 29
- Срђан Рудић
РАДОЈЕВИЋИ-МИРКОВИЋИ ВЛАСТЕОСКА
СРЕДЊОВЕКОВНА БОСАНСКА ПОРОДИЦА 47
- Недељко В. Радосављевић
КИРИЛ ЖИВКОВИЋ, ЕПИСКОП
ПАКРАЧКО-СЛАВОНСКИ (прилози за биографију) 59
- Милош Јагодић
ГЛАВНА КОНТРОЛА У КНЕЖЕВИНИ СРБИЈИ:
ОСНИВАЊЕ И ПРВИ ПЕРИОД РАДА (1843-1858) 77
- Јована Шалјић
„КРАЉЕВСКА СРПСКА ОСНОВНА
ШКОЛА СИЈАРИНСКА“ (за арнаутску децу) 101

ПРИКАЗИ

- The World of the Slavs. Studies on the East, West and South Slavs: Civitas, Oppidas, Villas and Archeological Evidence (7th to 11th Centuries AD)*, The Institute of History, Monographs, Vol. 64, Belgrade 2013, 467
(Ивана Коматина) 117
- Dimiter Angelov, *Imperial Ideology and Political Thought in Byzantium, 1204–1330*, Cambridge University Press, Cambridge 2007, XX, 459
(Драгић М. Живојиновић) 120

- Матија Властар, *Синтазма*, са српскословенског превела Т. Суботин-Голубовић, Српска академија наука и уметности, Одељење друштвених наука, Извори српског права XVIII, Београд 2013, 435
(Милош Ивановић) 125
- Paola Pinelli, *Tra argento, grano e panni. Pierro Pantella, un operatore italiano nella Ragusa del primo Quattrocento*, Firenze University Press, Firenze 2013, LVIII, 115
(Невен Исаиловић) 127
- Ђура Hardi, *Drugeti : povest o usponu i padu porodice pratilaca anžijskih kraljeva*, Filozofski fakultet, Novi Sad 2012, 480
(Владета Петровић) 131
- Esad Kurtović, *Konj u srednjovjekovnoj Bosni*, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo 2014, 825
(Марија Васиљевић) 134
- Недељко В. Радосављевић, *Ужице, град и нахија – окружје у времену страха : (1788-1862)*, Историјски архив, Ужице 2013, 196
(Гордана Гарић Петровић) 137
- Љубодраг П. Ристић, *Србија у британској политици 1889–1903*, Српска академија наука и уметности, Балканолошки институт, Посебна издања, 124, Београд 2014, 544
(Бојана Миљковић Катић) 140
- Милош Јагодић, *Нови крајеви Србије (1912–1915)*, Филозофски факултет, Београд 2013, 601
(Урош Татић) 142
- Балкански ратови 1912/1913: нова виђења и тумачења*, уредници Срђан Рудић, Миљан Милкић, Историјски институт, Зборник радова, књ. 26, Институт за стратегијска истраживања, Београд 2013, 467
(Биљана Стојић) 148
- Мира Радојевић, Љубодраг Димић, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, Српска књижевна задруга, Београдски форум за свет равноправних, Београд 2014, 300
(Милан Кутлешић) 151

- Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија*, Медија центар „Одбрана“, Београд 2014, 248
(*Василије Драгосављевић*) 153
- Дарко Танасковић, *Белези времена. Појаве, догађаји, људи*, „Православна реч“, Нови Сад 2014, 241
(*Јована Шаљић*) 156
- Споменица др Данице Милић*, уредник Бојана Миљковић Катић, Историјски институт, Зборник радова, књ. 27, Београд 2013, 345
(*Јелена Илић Мандић*) 158

НАУЧНИ ЖИВОТ

- Међународни научни скуп *Српско–италијански односи: историја и савремено доба*, Београд, 28. мај 2014.
(*Биљана Вучетић*) 163
- International Medieval Congress (Међународни конгрес медијевишта), University of Leeds, Institute for Medieval Studies, 7–10. јули 2014.
(*Александар Крстић*) 165
- Међународна научна конференција *Поуке Великог рата 1914–1918. године. Русија и Србија – историјски савезници*, Топола, 31. јул – 2. август 2014.
(*Јована Блажић Пејић*) 172
- Међународна научна конференција *Први светски рат, Србија, Балкан и Велике силе*, Београд, 24–25. септембар 2014.
(*мајор др Миљан Милкић*) 174

IN MEMORIAM

- Мирослав ЈОВАНОВИЋ (*Иван Обрадовић*) 179

- УПУТСТВО АУТОРИМА 183

CONTENTS

ARTICLES

Bojan Novaković
THE ROLE OF CONSTANTINE VII PORPHYROGENITUS
IN THE DESCRIPTION OF DALMATIA 9

Aleksandar Uzelac
ABOUT THE SERBIAN PRINCESS AND BULGARIAN
EMPRESS ANNE (A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF
MARRIAGES OF KING MILUTIN) 29

Srđan Rudić
RADOJEVIĆ-MIRKOVIĆ, MEDIEVAL ARISTOCRATIC
BOSNIAN FAMILY 47

Nedeljko V. Radosavljević
KIRIL ŽIVKOVIĆ, BISHOP OF PAKRAC-SLAVONIA
DIOCESE – enclosures for biography – 59

Miloš Jagodić
THE STATE AUDIT INSTITUTION IN PRINCEDOM OF
SERBIA: FOUNDING AND FIRST PERIOD OF ACTIVITY
(1843-1858) 77

Jovana Šaljić
“ROYAL SERBIAN PRIMARY SCHOOL IN SIJARINA
(for Albanian children)” 101

REVIEW ARTICLES 117

ACADEMIC EVENTS 163

IN MEMORIAM 179

INSTRUCTIONS FOR CONTRIBUTORS 183

Јована ШАЉИЋ*
Историјски институт
Београд

„КРАЉЕВСКА СРПСКА ОСНОВНА ШКОЛА СИЈАРИНСКА (за арнаутску децу)**

Анстракт: У раду је приказан рад основне школе за албанску децу отворене 1898. године у селу Сијарини, у Врањском округу, Јабланичком срезу. Разлози за отварање школе нису били само просветно-васпитни већ су лежали у сложеним српско-албанским односима у Косовском вилајету, али и преузетим међународним обавезама Србије према свом неправославном становништву. Рад саме школе осликавао је и нестабилне прилике које су у овим крајевима владале након ослобођења.

Кључне речи: Србија, Сијарина, Врањски округ, школа, Албанци.

Припајањем четири нова округа, Нишког, Пиротског, Топличког и Врањског, Кнежевина Србија је 1878. године, са увећањем територије, добила и увећање становништва. Према попису који је следеће, 1879. године спроведен у новим областима, међу тим становништвом налазило се и 6.567 муслимана који су након српско-турског рата и послератних исељавања остали у својим домовима.¹ У Нишком и Пиротском округу

* jovana.saljic@iib.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије *Европа и Срби (1804–1918): подстицаји и искушења европске Модерне* (Ев. бр. 177031).

¹ *Државопис Србије*, свеска XI, Београд 1882, 56–57.

они су чинили углавном варошко а у Врањском и Топличком махом сеоско становништво албанске националности. Њихове дојучерашње комшије и сународници, Албанци који су избегли са својих имања у Врањском и Топличком округу и настанили се у Косовском вилајету, уз саму границу са Србијом, током наредних година почели су да врше оружане упаде преко границе у циљу освете и пљачке. Суочавајући се са упадима Албанаца на својој територији, преузетим међународним обавезама у погледу поштовања и испуњавања верских и других мањинских права прописаних Берлинским уговором, али пре свега, суочавајући се са несносним положајем српског становништва преко границе које је у Косовском вилајету настављало да трпи албански терор уз подршку турских власти, српске власти су, у годинама које су следиле, водиле донекле помирљиву политику према преосталим Албанцима тражећи начин да по сва три основа постигну, по српске интересе, колико-толико задовољавајуће резултате. Један од сегмената овакве политике било је и подизање џамије и школске зграде у селу Сијарини, близу саме границе са Турском, које је припадало Врањском округу, Јабланичком срезу. У позадини већ поменутих настојања крио се и, како ће се показати, нереалан план српских власти о постепеној асимилацији и утврђивању српског духа код албанске деце и њихових родитеља кроз српски образовни систем.

Зграде џамије и школе у селу Сијарини подигнуте су 1882. године као задужбина краља Милана Обреновића, у циљу показивања свим заинтересованим странама да Србија брине о свом албанском становништву на југу. Први хоџа сијаринске џамије кога је српска држава плаћала да врши обреде Албанцима у Сијарини и околини био је постављен октобра 1889. године², међутим школска зграда није вршила своју основну намену још дуги низ година и служила је превасходно за становање муслиманских свештеника који су ту долазили на службу.

Иницијатива за отварање школе коначно је покренута 1896. године а план се састојао у следећем: како локално албанско становништво не би ово доживело као атак на своју веру и верске обичаје, у договору са хоџом и локалним албанским поглавицом, Саит-пашом Османовићем, отворити посебну школу у којој би се, бар у почетку, хоџи дала већа овлашћења у смислу контроле наставе и учитеља. За учитеља је требало поставити некога од поверљивих људи из редова Албанаца, а

² Архив Србије (=АС) – Министарство просвете и црквених послова, Црквено одељење (=МПС-Ц), 1904-V-36, М. Умеровић, сијарински хоџа – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 23. маја/4. јуна 1894, у Београду.

у школи би се, поред српског језика учила и исламска веронаука. Постепено, током рада школе, према утврђеном плану „могле би се чинити мале, неосетне измене тако, да би она после неког времена била српска школа, у којој би само оца веронауку предавао.“³ На тај начин, сматрало се, албанска деца би се васпитавала у српском духу што би допринело њиховој лакшој асимилацији у српско друштво и смањивању опште бунтовности код овог немирног становништва. У Срезу јабланичком, Округа врањског, према извештају начелника тог округа, било је око две стотине албанских домова распоређених у два чисто албанска и 11 мешовитих српско-албанских села Медвеђске, Бањске и Бувске општине.⁴ Школа је била намењена управо овом становништву па је план одмах прихваћен од стране српских власти.⁵ Ипак, како се показало, од добре идеје до трајаве реализације није требало да прође много времена, а школа је почела да ради тек две године касније.

Пре свега, зграда у Сијарини намењена за школу била је у прилично лошем стању и на њој је требало извршити одређене оправке, као и набавити школски материјал. Осим новца који је требало издвојити за ову намену, проблем је представљала и набавка грађевинског материјала из Лесковца. Због почетка јесени и лоших путева, набавка је одложена за

³ АС – Министарство просвете и црквених послова, Просветно одељење (=МПС-П), 1900-XXX-48, надзорник основних школа у Врању и срезovima: пољанички, пчињски и јабланички Љ. М. Давидовић –министру просвете и црквених послова Љ. Ковачевићу, 5/17. јула 1896, у Прокупљу.

⁴ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, начелник округа врањског В. Миленковић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, бр. 3636, 20. марта/1. априла 1898, у Врању. Према попису становништва који је спроведен 1895. године, у селима ове три општине којима је школа била намењена живело је укупно 7.395 становника, од чега 5.741 православног и 1.654 осталих. Попис не садржи прецизне податке о вероисповести и етничкој припадности становништва, мада су неправославно становништво овог краја чинили махом муслимани албанске националности. Бањска општина у којој се школа и налазила била је најмешовитија, са односом 1.111 православног и 1.032 осталих. (*Попис становништва у Краљевини Србији, 31. децембра 1895. године*, Статистика Краљевине Србије, књига XII, Београд 1898, 40–46.)

⁵ „Намеран сам да у Сијарини, среза јабланичког, отворим основну школу почетком нове школске године у којој ће се арнаутска деца учити писмености и вери... С тога препоручујем начелништву да у споразуму са сијаринским хоџом и Сајид-паишом, арнаутским поглавицом, учини све што треба за отварање школе у овоме месту...” АС-МПС-П, 1900-XXX-48, министар просвете и црквених дела Љ. Ковачевић – начелништву округа врањског 10/22. јула 1896, у Београду.

следећу годину а самим тим и отварање школе.⁶ Осим тога, у згради је становао хоца који није био рад да се из ње исели, нити је имао где.

Једина ствар која је одмах урађена било је постављање учитеља. Избор је пао на Хусеина Бабића, младог, школованог Албанца из Лесковца и првог младог муслимана који се након стицања независности, као државни питомац, школовао у српској гимназији за српског учитеља. У то време предавао је српски језик у турској школи у Нишу и годинама је радио на томе да се за албанску децу отвори једна школа на југу са циљем да „арнаутчиће који не знају турски нимало, васпитавати их у духу српском и зближавати са својом браћом православне вере.“⁷ Одмах по доношењу одлуке о отварању овакве школе у Сијарини, министар просвете је поверљивим писмом обавестио Бабића о својим намерама.⁸ Овај је отишао у Сијарину, међутим, по сопственој тврдњи, без основног школског материјала није могао отпочети са радом. Ни наредне две године се није далеко одмакло са плановима за отварање школе; новца није било, а хоца је и даље становао у школској згради. Бабић је предлагао да се за становање хоце и два учитеља подигне допунска зграда од слабог материјала, чије му је финансирање, по његовој тврдњи, обећао краљ Милан лично,⁹ међутим, окружни инжењери су махом били заузети око обнављања путева и мостова у новоослобођеним крајевима а ни материјална средства није било лако издвојити. Године 1898. сијарински хоца је премештен у Лесковац па је школска зграда привремено остала празна. На позив самих Албанаца „који су сви вољни да им се деца

⁶ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, начелник среза јабланичког С. Стефановић – министру просвете и црквених послова Љ. Ковачевићу, 28. августа/9. септембра 1896, у Сијарини.

⁷ „Има већ 4 године како радим да се код Арнаута отвори једна школа јер увиђам од ње доцније велике користи, свуда сам добро примљен, али некако све за данас сутра остаје.“ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Х. Бабић – референту основне наставе у Министарству просвете и црквених послова Ј. Миодраговићу, 10/22. априла 1898, у Нишу.

⁸ „Одлучио сам да у селу Сијарини у срезу пољаничком отворим основну школу. С тога Вас овлашћујем, да тамо одете и да припремите земљиште за отварање основне школе, макар било и привремено у приватној кући. О овоме Вашем путу и раду не казујте никоме ништа.“ АС-МПС-П, 1896-XXXVIII-195, министар просвете и црквених послова Љ. Ковачевић – Х. Бабићу, 4/16. септембра 1896, у Београду.

⁹ „Пошто школа и џамија у Сијарини где сам ја сада постављен за учитеља арнаутске деце, потребују извесне оправке, као и подићи још две-три зграде од слабог материјала, за становање два учитеља и једног хоце; па пошто су горе

школују, али само у школи код џамије“, Бабић је отишао у Сијарину да заузме зграду пре доласка новог хоџе.¹⁰ Образован је школски одбор који су чинили искључиво локални Албанци, и извршен упис деце, њих укупно 26.¹¹ Од тог тренутка, Бабић је наставио да врши притисак на власти да се зграда што пре доведе у функционално стање и да се прибави школски материјал како би се што пре отпочело са радом, подсећајући самог министра просвете „да ће ово место имати велике важности за наше опште ствари преко границе.“¹² У међувремену је, према сопственој тврдњи, иако смештен у Лебанама док се стан за учитеља не обезбеди, путовао редовно по албанским селима, упознавао се са Албанцима и њиховом децом, причао им какве ће користи имати од школе, како „краљ

именоване зграде задужбина Његовог Величанства Краља Милана и пошто ми је Он, кад сам 31. прошлог месеца био код њега у аудијенцији, обећао, да ће све Он о својој трошци оправити горе именоване зграде.“АС-МПС-П, 1900-XXX-48, X. Бабић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 10/22. априла 1898, у Лебанама.

¹⁰ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, исти – истом, 3/15. марта 1898, у Нишу.

¹¹ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, исти – истом, 21. марта/2. априла 1898, у Нишу.

¹² „Господине Министре, важност и задатак ове школе код Арнаута нећу да Вам овде разлажем, јер је све то Вама боље познато. Зато Вас понизно молим, да изволите учинити корак где треба те да се рад овамо што пре предузме и набави све што треба.“АС-МПС-П, 1900-XXX-48, исти – истом, 22. априла/4. маја 1898, у Лебанама; „Школа у Сијарини још није отпочела рад зато што иста још није оправљена нити су набављене потребне ствари...зато учтиво молим Г. Министра просвете да изволи подејствовати где треба, те да се што пре предузме оправка школе...“АС-МПС-П, 1900-XXX-48, исти – истом, 11/23. јуна 1898, у Сијарини; „... молим да се од стране Министарства просвете и црквених послова набаве ниже именоване ствари за ново-отворену основну школу за арнаутску децу у селу Сијарини, среза јабланичког, округа врањског...“ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, исти – истом, 13/25. јуна 1898, у Сијарини; „Ја се налазим у Сијарини код школе, ту чекам док дође наредба од начелства врањског за оправку школе, џамије и квартира – па пошто иста до сада не дође – то учтиво молим Г. Министра просвете да изволи наредити где треба, те да се оправка што пре отпочне, јер су овамо брдски предели па већ настаје време мочварно и хладно...“ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 11734, исти – истом, 1/13. августа 1898. у Сијарини; „Оправка школе и џамије у Сијарини још није отпочела – зато учтиво молим Г. Министра да изволи наредити гди треба, те да се што пре отпочне оправка, јер је већ крајње време“ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 13059, исти – истом, 15/27. августа 1898, у Сијарини. Слична писма слао је и председник Бањске општине и посланик Алил Исламовић, не само министру просвете и црквених дела, већ и краљу Милану лично (АС-МПС-П, 1900-XXX-48, А. Исламовић –

воли Арнауте, како ће им оправити школу и џамију о своме трошку, како плаћа учитеље и хоце за њих...“¹³ Након извршених притисака, план и предрачун за школске зграде је коначно израђен па је министарство просвете добило одобрење да може за рачун благајне Његовог Величанства Краља отворити кредит код врањског окружног начелства у износу од 4.284,25 динара за оправку сијаринске школе и џамије као и набавку потребног школског материјала.¹⁴

Како се не би дангубило док се нова зграда не подигне, учитељ Бабић је издејствовао код локалне арнаутске општине добровољну помоћ за оспособљавање макар једне учионице за ђаке,¹⁵ уз услов Албанаца да неће слати своју децу у школу да уче српски језик све док се не постави нови хоца који ће децу истовремено учити и веронауци.¹⁶ У међувремену се кроз локално албанско становништво пронео глас да од школе, станова и оправке џамије нема ништа, те да им српске власти дају само празна обећања.¹⁷ Почеле су и оптужбе власти на рачун учитеља Бабића како није способан да отпочне са радом у школи, те да се опија и одуговлачи, а он је одговарао тврдњама да и кад је покушао да отпочне са наставом, ниједно дете му се у школи није појавило због одсуства вероучитеља. Коначно, децембра 1898. постављен је хоца, међутим, због отпочињања муслиманског верског празника Рамазана, арнаутски школски одбор је одлучио да деца до краја празника школу не похађају „јер је противно

краљу Милану Обреновићу, 19/31. августа 1898, у Сијарини), па иако је министар Ђорђевић такође инсистирао на што скоријем отварању школе, Министарство грађевина се правдало да је њихово архитектонско одељење претрпано пословима, а начелство округа врањског да је окружни инжењер заузет грађењем новог пута Брестовац–Бојник, АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 13596, инжењер окружни Д. Димић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 24. августа/5. септембра 1898, у Врању.

¹³ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Х. Бабић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 11/23. јуна 1898, у Сијарини.

¹⁴ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 13732, администратор краљеве цивилисте и крунских добара Ј. Павловић – референту за основну наставу Ј. Миодроговићу, 27. августа/8. септембра 1898, у Београду.

¹⁵ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Х. Бабић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 5/17. септембра 1898, у Сијарини.

¹⁶ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 17739, исти – истом, 1/13. октобра 1898; Цбр. 1207, школски надзорник Д. Марчић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 14/26. новембра 1898. у Владичином Хану.

¹⁷ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Х. Бабић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 12/24. децембра 1898, у Сијарини.

Курану.“¹⁸ Наредних годину дана је прошло у међусобним свађама локалног становништва око тога који је хоџа погодан да учи децу веронауци, а Албанци су све више инсистирали на томе да деца треба да уче и турски језик у школи, те да им је потребан хоџа који добро влада турским језиком. Због тога је Хусеин Бабић послао још једно поверљиво писмо српским властима у коме инсистира на томе да вероучитељ буде искључиво Албанац „који је мало прост и који не зна много турски, т.ј. који није свршавао најновије турске школе“.¹⁹ У међувремену, стигао је и извештај окружног школског надзорника да се у школи готово ништа не ради, да Албанци неће да шаљу децу у школу докле год нема вероучитеља, те да од школе никакве стварне користи нема.²⁰ Српске власти су се опет одлучиле за помирљиво и надамце противречно решење постављајући за вероучитеља лице које не зна ни српски ни албански, већ искључиво турски језик, извесног Халила ефендију Омеровића, родом из Плевне у Бугарској, уз даље инсистирање на томе да се турски језик у школи не сме учити.²¹

Таман када се помислило да ће школа коначно почети да остварује своју основну намену и циљ, дошло је до првог озбиљнијег инцидента. Десет ученика сијаринске школе побегло је преко границе у Турску, веровало се без знања родитеља и окружних власти, како се не би „однародили и покрстили“.²² Наводно их је бивши вероучитељ убедио да Србија иде на то да ђаке покрсти, те да ће им он помоћи да побегну у Турску и тамо наставе своје школовање.²³ Одмах је контактиран конзулат

¹⁸ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 17739, исти – истом, 29. децембра 1898/10. јануара 1899, у Сијарини.

¹⁹ „Алил (Исламовић) врло греши у овоме, он не зна задатак и циљ ове школе него све слуша нишког муфтију...Молим Вас чувајте ово у тајности, јер ако сазна који Арнаутин, онда ја морам бежати из Сијарине.“ АС, МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 967, исти – истом, 12/24. јануара 1900, у Сијарини.

²⁰ „У овој се школи ништа не ради по закону све с изговором да то Арнаути неће.“ АС, МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 179, школски надзорник за округ врањски и топлички С. Златичанин – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 20. јануара/1. фебруара 1900, у Врању.

²¹ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 967, министар просвете и црквених послова А. Ђорђевић – школском надзорнику за округ врањски и топлички С. Златичанину, 4/16. фебруара 1900, у Београду.

²² АС-МПС-П, 1900-XXX-48, школски надзорник за округ врањски и топлички С. Златичанин – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 5/18. марта 1900, у Врању.

²³ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Пбр. 921, председник суда Бањске општине А. Исламовић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 16/28. фебруара 1900, у Сијарини.

у Приштини а ђачки родитељи су инсистирали на добијању пасоша како би отишли у Турску да траже децу.²⁴ Среске власти су испитивале све, од првооптуженог бившег вероучитеља, преко председника Бањске општине Алила Исламовића, учитеља Бабића, хоце, ђака и ђачких родитеља, али су изјаве биле исувише противречне и нејасне и стекао се утисак да се ствар само заташкава. Једино су ученици као главне подстрекаче наводили тројицу најстаријих ђака који су остале наговарали на бег у Турску, говорећи да ће тамо да добију чизме и фесове, да ће свакога дана јести месо и постати турски чиновници и да више неће морати да уче „каурски“ српски већ само турски језик.²⁵ Како било, случај никада није добио свој епилог иако се власт свим силама трудила да открије позадину ових догађаја. Начелник Среза јабланичког је на крају у свом извештају закључио да „*сви они арнаути који би ма шта у погледу расветљавања ове ствари имали казати, не смеју то да учине јер се боје освете убиством, што је у овоме крају сасвим обична ствар*“.²⁶ Шта се после догађало са одбеглом децом, није познато, међутим, четири године касније, Албанци Бањске општине су писали министру просвете с молбом да српска држава преузме на себе даље школовање Зејнела О. Ајетовића, ученика сијаринске основне школе, у некој муслиманској верској школи у Скопљу или у Приштини, како би се он образовао за њиховог хоцу, те да „*убудуће и ми Арнаути и српска држава имају хоцу српског грађанина који би држави одговарао и служио као њен веран грађанин*“.²⁷ У прилогу су доставили уверење учитеља Бабића да је кандидат редовно похађао сијаринску школу коју је завршио са одличним успехом и примереним владањем.²⁸ Српске власти су се сложиле да би ово било корисно за државу и њене интересе како би се „*избегли странци хоце и свака сумња о њима једном за свагда*

²⁴ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, школски надзорник за округ врањски и топлички С. Златичанин – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 5/18. марта 1900, у Врању.

²⁵ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, ученици основне школе у Сијарини О. Абазовић, Р. Садиковић, Х. Мустафић, С. Суљевић – начелнику среза јабланичког Т. Поповићу, 24. марта/6. априла 1900, у Сијарини.

²⁶ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, начелник среза јабланичког Т. Поповић – начелнику округа врањског М. Обрадовићу, 7/30. априла 1900, у Лебанама.

²⁷ АС-МПС-П, 1905-I-25, А. Исламовић, И. Меметовић, Б. Рамић и Б. Алиловић – министру просвете и црквених послова Љ. М. Давидовићу, 7/20. новембра 1904, у Бањи.

²⁸ АС-МПС-П, 1905-I-25, Уверење школског управитеља Х. Бабића од 8/21. новембра 1904, у Сијарини.

скинула са дневног реда“²⁹ па су, не слутећи да је предложени младић управо један од, не само бегунаца, већ и главних подстрекача бекства у Турску четири године раније, одлучиле да га као питомца министарства иностраних дела школују за албанског хоџу од поверења.³⁰

На основу званичног извештаја окружног школског надзорника о сијаринској школи, видео се сав пораз идеје асимилације албанске деце у српски образовни систем и касније друштво. Резултати су, по свему судећи, били поражавајући. За целу школску 1899/1900. годину у школи је било укупно 78 радних дана. Од тридесет и једног уписаног детета само њих седморо је долазило у школу, и то нередовно. Десеторо је побегло у Турску, деветоро се никада није ни појавило у школи а петоро су се водили као болесни. Деца су долазила у школу само када је било хоџе јер им родитељи нису допуштали да уче „*кавурски језик*“ без Курана, а хоџе, осим што су се често мењале, често су и одсуствовале из земље прелазећи у Турску, успут не извештавајући о томе никога од српских власти. Такође, у извештају се наводи да се у Сијарини тренутно налазе четворица хоџа од којих је један гост из Турске. Новопостављени хоџа је, и поред строге забране српских власти да се у школи учи турски језик, донео турске букваре из Ниша и разделио их деци, док су српске букваре, по наговору родитеља, деца цепала и бацала у воду због слике „поп“ и „свињска њушка“, па је учитељ Бабић морао да исече ове слике из буквара и тек их онда преда ђацима. У закључку се износи да ова школа, оваква каква је, нема смисла више да постоји те да, уместо да позитивно утиче на албанску омладину, њен је учинак сасвим супротан „*јер се грађанима овог народа даје маха да претпостављају да Српски Закони у Слободној Краљевини Србији за њих – Арнауте – не вреде, а ово услед тога, што им се допушта да игноришу школски закон и што им се толико повлађује*“.³¹ У исто време, школски одбор је, након саветовања са родитељима, донео одлуку да школа за албанску децу не може више опстати.³²

²⁹ АС-МПС-П, 1905-1-25, председник суда М. Радовић – начелству среза јабланичког, 8/21. новембра 1904, у Бањи.

³⁰ „Према извештају приватном изабран је Зејнел О. Ајетовић за питомца Министарства спољних послова“ АС-МПС-П, 1905-1-25, бр. 125, 22. јануара/4. фебруара 1905, у Београду.

³¹ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, школски надзорник за округ врањски и топлички С. Златичанин – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 3/16. маја 1900, у Врању.

³² „Једни веле да им деца ништа не уче, тј. да овде не постоји школа, а други, нарочито старији сталеж – веле да школа постоји овде, али да се у њој учи само веронаука, а српски језик не... Одбор сажалева овај случај, што је био принуђен да

Ипак, српске власти нису хтеле тако лако да одустану. Донета је одлука да се школа отвори и за женску децу, да се у школи постави образована учитељица која би преко деце могла „*непосредно утицати и на арнаутске женскиње*“, да се изради арнаутски буквар са ћирилицом и по потреби глагољицом „*као доказ да српска држава брине о просвећивању њиховом*“, као и да се јасно стави до знања албанском становништву да ће се њихова деца васпитавати у српском и албанском духу, да ће се поштовати њихова вера, али да се неће трпети никакве агитације појединих хоца у циљу турске пропаганде.³³ И овога пута, све је остало слово на папиру а школа је наставила да ради тј. не ради по старом. Албанци су сада условљавали српске власти враћањем одбеглих ђака, говорећи да до тада неће слати своју децу у школу, а побунило се и српско становништво које је тражило да се у школу приме и српска деца а не само албанска.³⁴ Додатни проблем је представљало и сазнање да сијарински хоца никако није водио књиге рођених за албанску децу па се није знало ни колико уопште има ђака стасалих за школу.³⁵ Учитељица никада није доведена те самим тим нису уписивана ни женска деца а Хусеин Бабић је наставио да пише поверљива писма српским властима о хаотичном стању у овим крајевима, шверцу који се одвијао преко границе, хоцама који су тумарали по околини, спомињању турског султана уместо српског краља при молитвама у џамији, због чега је код хоце интервенисала полиција а Бабић од стране својих сународника проглашен српским шпијуном, након чега је, због претњи убиством, добио и привремену полицијску пратњу.³⁶ Ипак, наставио је да обавља посао учитеља и управника сијаринске школе балансирајући између српских власти и својих сународника све до краја

Вам поднесе овакво своје решење, али шта ће, кад тако захтевају сви Арнаути“, АС-МПС-П, 1900-XXX-48, бр. 43, председник школског одбора А. Исламовић – школском надзорнику за округ врањски и топлички С. Златичанину, 6/19. маја 1900, у Сијарини.

³³ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, министар просвете и црквених послова А. Ђорђевић – школском надзорнику за округ врањски и топлички С. Златичанину, 16/29. маја 1900, у Београду.

³⁴ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, секретар школског надзорника за округ врањски и топлички Р. Стевановић – министру просвете и црквених послова А. Ђорђевићу, 28. маја/10. јуна 1900, у Врању.

³⁵ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Суд општине бањске – школи сијаринској, 11/24. септембра 1900, у Сијарини.

³⁶ АС-МПС-П, 1900-XXX-48, Х. Бабић – референту основне наставе у министарству просвете и црквених послова Ј. Миодраговићу, 31. маја/13. јуна 1900, у Сијарини.

1905. године, када је по сопственој молби и већ озбиљно нарушеног здравља, пребачен поново за учитеља у Ниш.³⁷

Године 1904. отворена је у Сијарини основна школа за православну децу.³⁸ Иако се налазила у другој згради водила се као иста школа под заједничким називом „Краљевска Српска основна школа Сијаринска“³⁹ са нагласком „за српску“ и „за арнаутску децу“, с тим да је сваки одељак имао свога управника. У школи за албанску децу, тај посао је наставио да обавља Хусеин Бабић, да би га по одласку заменио извесни Хасан Фејзуловић који је за ово место посебно припреман као питомац друштва „Светог Саве“. Да ни за новог учитеља није све ишло глатко сведочи и његово писмо упућено министарству просвете у коме се жали на услове рада у школи, оптужујући сијаринског хоџу, уједно и вероучитеља, Мустафу Умеровића, да му својим „туркофилским понашањем“ руши све напоре у остваривању васпитања и образовања албанске деце: „Школа ова има врло узвишен задатак колико га могу схватити, и то с једне стране, да подигне интелект у младом нараштају а с друге стране, да благодари срце и душу нараштају, те да – као грађани доцније – не буду као што су им дедови били, већ да су могући умно да данашњу цивилизацију и културу човечанства правилно схвате, а Бога ми и да се што више сроде са Србима...та омладина има себи за вероучитеља човека у највећем степену Туркофила, затим васпитача без и трунке васпитног ауторитета и најзад рушитеља свега онога у погледу васпитања што ја као васпитач будем урадио...Па бар, да мени не смета у васпитачком послу, ни по јада, но и моје руши, што ја назидам: „Што је Марко за дан сазидео, то је вила за ноћ порушила.“ У овом случају ја сам Марко а г. Мустафа је вила загоркиња“.⁴⁰ Како би заиста утврдиле ко је Марко а ко вила, српске власти су наложиле Суду општине сијаринске да испита читав случај и о томе пошаље извештај. Изненађења није било и још једном се показало да су локалне хоџе представљале један од

³⁷ АС-МПС-П, 1905-59-111, Х. Бабић – министру просвете и црквених послова Љ. Стојановићу, 28. новембра/11. децембра 1905, у Сијарини.

³⁸ АС-МПС-П, Решење министра просвете и црквених послова Љ. Давидовића Пбр. 2464. од 10/23. марта 1904. године у Београду.

³⁹ Овај назив је школа званично носила још од школске 1900/1901. године. До тада се у документима углавном називала „Српско-мухамеданска основна школа у Сијарини“ или само „Основна школа сијаринска“.

⁴⁰ АС-МПС-П, 1907-8-1, Управитељ сијаринске школе Х. Фејзуловић – Министарству просвете и црквених послова, 23. јануара/5. фебруара 1907, у Сијарини.

главних фактора дестабилизације и сталан извор проблема за српску државу. У извештају суда се, осим потврде учитељевих речи, наводи још и то да је хоџа Мустафа један од главних иницијатора разних убистава над тамошњим Србима, међу којима је и убиство јединог Србина председника општине за последњих тридесет година, Милоша Радовића, те да је жалосно што држава Србија оваквој личности издаје и плату из свог буџета.⁴¹ Вероучитељ је прошао са „озбиљним упозорењем“⁴², а школа је наставила као и до сада, корак напред, два назад. Деца су више одсуствовала из школе него што су је похађала, што због муслиманских празника, што због разноразних познатих и непознатих болести и зараза. Примера ради, само у школској 1906/1907. години ђаци нису похађали школу најпре тридесет дана због Рамазана, шест дана због Курбан бајрама, а потом још четири недеље због непознате заразне болести.⁴³ У школској 1908/1909. години није се радило месец дана због Рамазана, шест дана због Курбан бајрама, три недеље због шарлаха и четири недеље због непознате заразне болести.⁴⁴ Није се радило ни о другим празницима,⁴⁵ мада пријатно изненађење представља чињеница да је школа радила током ратних година 1912, 1913. и 1914. и да никакви инциденти током овог периода нису пријављени властима. Иако није забележен рад школе током самих ратних операција, учитељ Хасан Фејзуловић је 1914. године добио додатну новчану награду „за рад у тежим условима“.⁴⁶

⁴¹ АС-МПС-П, 1907-8-1, за Председника суда, В. Трајковић – окружном школском одбору, 11/24. фебруара 1907, у Бањи.

⁴² „Препоручује се начелнику да саопшти г. Мустафи Умеровићу, вероучитељу сијаринске школе за арнаутску децу, да тачно и савесно врши своју дужност и уопште удеси своје понашање онако, како то доликује положају који заузима. Ову опомену г. Умеровић сматраће као врло озбиљну, јер ће у противном искусити строге законске последице.“ АС-МПС-П, 1907-8-1, министар просвете и црквених послова А. Николић – начелнику среза јабланичког, 24. фебруара/9. марта 1907, у Београду.

⁴³ АС-МПС-П, 1906-III-46; АС-МПС-П, 1906-IX-104; АС-МПС-П, 1906-X-82.

⁴⁴ АС-МПС-П, 1908-40-1; АС-МПС-П, 1908-53-126; АС-МПС-П, 1909-5-22.

⁴⁵ „Овдашњи Арнаути празнују како Ђурђевдан тако и Светог Марка. Прво зову „Шинђерђ“ а друго „Шмак“. Ови су им празници најсветији. Сваке године почев од уочи Ђурђев дана па до другог дана Светог Марка ниједан од ученика школу посећивао није мада их никада пустио нисам.“ АС-МПС-П, 1912-26-36, Х. Фејзуловић – министру просвете и црквених послова Љ. Јовановићу, 17/30. априла 1912, у Сијарини.

⁴⁶ АС-МПС-П, Попис предмета за 1914. годину, 4/17.

На први поглед, отварање сијаринске основне школе за албанску децу могло би се посматрати као неуспешан пројекат српских власти које сталним уступцима албанском становништву нису успевале да истрају у првобитним намерама о асимилацији албанске деце у српско друштво и систем. Школа је радила или лоше или никако, а усађивање српског духа код младих Албанаца, или још горе, њихових родитеља, показало се као превелики залог. Албанско становништво свакако није представљало плодно тле за усађивање лојалности према новој држави. Чак и ако је било жеље за асимилацијом код појединачних случајева, јавно показивање таквих намера међу сународницима било је превише опасно. С друге стране, и српске власти су доста траљаво обављале посао допуштајући да од обећања до реализације понекад прођу и године да би, потом, бројним уступцима покушавале да надоместе пропуштено. Ипак, мора се имати у виду да овај пројекат није стајао сам за себе, већ је представљао део дубљих и далекосежнијих намера српских власти обликованих сложеним политичким догађајима који су се тих година одвијали што у земљи, што у њеном непосредном окружењу. Као што смо већ напоменули, Србија је са стицањем независности 1878. године преузела и међународне обавезе прописане Берлинским уговором о заштити верских и мањинских права свог неправославног становништва. Заштита ових права, природно, односила се и на нове области које је Србија добила са проширењем своје територије, у које су спадали Нишки, Пиротски, Топлички и Врањски округ. Муслиманско становништво се у наредним годинама масовно исељавало из ових округа што својевољно, што под притисцима и уз свесрдну подршку српских власти које су, са друге стране, подизањем џамија попут Сијаринске и плаћањем хоџа, слале слику о поштовању преузетих међународних обавеза. У наредним годинама Србија се суочила и са оружаним пљачкашким упадима својих дојучерашњих становника, пре свега Албанаца, који су се, бежећи из Србије, настанили у Косовском вилајету, уз саму њену границу. То је био још један разлог за подизање џамије и школе, и то баш у селу Сијарина, надамак границе са Турском, како би се утицај оваквих албанских упада, код оног дела албанског становништва који је остао да живи у Србији, колико толико неутралисао. Трећи и можда најважнији разлог за овакве поступке српских власти били су компликовани српско-албански односи у Косовском вилајету. Терор који је српско становништво тамо трпело од стране Албанаца, а који су турске власти здушно подржавале, дајући, у складу са сопственим интересима, ексклузиван положај албанским првацима, прелазило је све границе издржљивости. Како би се последице

терора колико толико ублажиле, у оквиру плана о вођењу националне политике у Старој Србији и Македонији и заштите српског становништва на овом подручју, било је и успостављање веза са албанским главарима у Косовском вилајету. Оваква политика је спровођена тек повремено иако су је многи српски државници у то време видели као једини начин да се помогне српском народу преко границе.⁴⁷ Такође, гледајући у будућност и неминован рат са Турском, српске власти су овакву политику сматрале корисном и у ситуацијама размирица албанских главара са турским властима. Краљ Милан је крајем 1898. и у пролеће 1899. године, уз ангажовање неколико албанских првака из Сијарине, покушао да приволи неке албанске породице избегле 1878. да се поново населе у Јабланички срез, чиме је желео да афирмише Србију као пријатељицу Албанаца.⁴⁸ Управо у то време почела је са радом и сијаринска основна школа намењена албанској деци па се и то може посматрати као један од елемената приближавања Албанцима и њиховим старешинама. Услед свега наведеног, стална попуштања и уступци српских власти, када је ова школа у питању, не треба да изненађују. Као што је османски султан давао ексклузивност Албанцима с једне стране границе, слично је чинио и српски краљ са друге. Разлози за уступке су, истина, били другачије природе, али је принцип био исти: умирити албанско становништво и њихове поглавице како би се национални интереси у што већој мери могли остварити.

⁴⁷ Више о српско-албанским односима у Косовском вилајету и политици коју су српске власти водиле по овом питању видети у: М. Јагодић, *Српско-албански односи у Косовском вилајету (1878–1912)*, Београд 2009.

⁴⁸ Исто, 330.

Jovana Šaljić

**“ROYAL SERBIAN PRIMARY SCHOOL IN SIJARINA
(for Albanian children)“**

Summary

The primary school in village Sijarina began operating in 1898. Its task was to educate the Albanian children. The reasons for setting up the school were various, but not solely educative. First and foremost, parallel to attaining independence in 1878 Serbia also assumed the international obligation stipulated by the Berlin Treaty to observe the minority rights of its proper non-orthodox population. That affected, among others, the Albanian Muslim population of the Vranje district for whom a school building and a mosque were constructed in Sijarina in 1882 and donated by King Milan Obrenovic. On the other hand, Serbia faced the brigand armed attacks of its yesterday's subjects, mostly Albanians, who, fleeing Serbia made homes in the Kosovo vilayet along the Serbian border. This was another reason to build a mosque and a school so as to neutralize as best as possible the effect of the Albanian assaults among Albanian population which stayed on to live in Serbia. Third and probably most important reason was the complicated Serb-Albanian relations in the Kosovo vilayet and the terror that Albanians and their rulers imposed over the Serbian population. In order to mitigate at least to some extent the consequences of terror and in the framework of national policy in Old Serbia and Macedonia of defending the Serbian population in the area, communication was established with the Albanian rulers in Kosovo. The opening of the school in Sijarina could accordingly be regarded as an element of rapprochement with the Albanians and their rulers. Finally the Serbian rulers had a plan to strengthen the Serbian mind set among Albanian children and their parents through Serbian education system and to gradually assimilate them in Serbian society. This plan proved unrealistic, the school operated badly or not at all and the Albanian population made evident that it is not a fertile soil for spreading loyalty to the Serbian state.

Keywords: Serbia, Sijarina, Vranje district, school, Albanians.

Чланак примљен: 29. 04. 2014.

Чланак коначно прихваћен за објављивање: 26. 06. 2014.

